

אקדמות מילין

ד"ר אביעד הכהן, דיקן מכללת "שערי משפט"

אמור לי מהי "משפחה" בעיניך, ואומר לך מי אתה. מימות עולם, זוהתה המשפחה עם בית, חום, מתקתקות, אהבה, פשטות, טבעיות, סולידריות, אינטימיות, לבביות, פמיליאריות, קרבה, תמיכה וטיפוח. אמא, אבא, אח, אחות, סבתא וסבא, נכד ונכדה, קרובים ורחוקים.

אכן, המשפחה מזוהה גם עם יצרים ותאוות, עם דחפים ומאויים, עם קנאות ושנאות, עם מלחמה ותחרות, עם מאבקים עקובי דם ורדופי ממוץ. די אם ניזכר במשפחה הראשונה עלי אדמות, שבה גברה השתיקה על דו השיח, עד שקם אח על אחיו ורצחו נפש,¹ כדי להבין שלצד המתיקות והנועם שמלווים את מוסד המשפחה, מדובר במשהו עדין, שברירי, פקעת עצבים ורגשות המחשבת להתפרק בכל רגע.

בימינו מרבים לדבר על "משפחה חדשה" ומסוגים חדשים, שונים ומגוונים: בני זוג שאינם נשואים זה לזה, לעתים בני אותו מין, שכל אחד מהם מביא עמו לתא המשפחתי את ילדיו-שלו (שלעתים נולדים כתוצאה מהפריית מבחנה, ואולי, בעתיד, אף פריו של שיבוט גנטי). אכן, המשפחה אולי חדשה, אך הזמירות ישנות הן.

כבר בתקופת המקרא נודעו למונח "משפחה" משמעויות שונות, כשם שלמונח הלטיני המקביל, *familia*, קשרו הרומאים משמעויות שונות.² לעתים, נזקקו הרומאים למונח כדי לציין את המשפחה המצומצמת בלבד, אך לרוב כללו בה גם עבדים ושפחות שנמצאו בבעלותם של בעל ואישה, ילדים מאומצים ואף סוגי רכוש שונים שבנוסף לילדים בעלי קירבת הדם נמצאו כולם תחת רשותו של ה-*paterfamilias*.

המקרא נוטה לזהות את ה"משפחה" עם מסגרות חברתיות החורגות מעבר לתא המשפחתי המצומצם, המצויות בדרגה פחותה משבט ("פן יש בכם איש או אשה, או

1 על טיב הסכסוך והמניעים לרצח של הבל בידי קין אחיו חלוקות הדעות. אחד המדרשים מציג שלוש אפשרויות, שכל אחת מהן עומדת מאז במרכז הסכסוכים בין בני האדם עלי אדמות. לעניין זה, ראו: שולמית אלמוג ואביעד הכהן "על רוצחים ונרצחים – פרשת בראשית ושי" עגנון" **משרד המשפטים ומכללת "שערי משפט" דף פרשת השבוע** 141 (התשס"ד).

2 ראו "הקדמה" ארוס, אירוסיין ואיסורים 7 (ישראל ברטל וישעיהו גפני עורכים, התשנ"ח); Beryl Rawson, ; SUZANNE DIXON, THE ROMAN FAMILY 1-3 (London 1992);

The

Roman Family, in THE FAMILY IN ANCIENT ROME, NEW PERSPECTIVES 8-10 (Ithaca 1986).

משפחה או שבט" – דברים כט, יט), אך לעתים עושה שימוש במונח לציון משמעות רחבה הרבה יותר וכינוי לעם שלם: "משפחת מצרים" – זכריה יד, יח; ו"משפחת ישראל" – עמוס ג, א.

לימים, נוצרו ונוצקו מודלים שונים של "משפחות": משפחה "גרעינית" ומשפחה "מורחבת", משפחה מונוגמית ומשפחה פוליגמית, משפחה מטריארכלית ומשפחה פטריארכלית, משפחה מיוחסת ו"סתם" משפחה, משפחה דו-מינית ומשפחה חד-מינית, משפחה אומנת ומשפחה חד-הורית, משפחת האדם ואפילו "משפחת פשע". מרכיביהן של המשפחות השונות, כמו גם מערכות היחסים בתוכן וביניהן, מורכבים ומגוונים. סוגיות מורכבות – תיאולוגיות, פילוסופיות, חברתיות, תרבותיות, מגדריות, כלכליות, דתיות ומשפטיות – הולכות-סבות את מוסד המשפחה, וניזונות הימנו. שאלות של סמכות, חלוקת עבודה, נישואין וגירושין, חובות וזכויות, משמורת ילדים ופונדקאות, יחסי ממון וירושה, ועוד כהנה וכהנה.

בכל תחומים אלה, לענפיהם ולמיניהם השונים, שולח המשפט את ידו, ומבקש להציע נורמות ומסגרות שיאפשרו את מהלך חייה התקינים של המשפחה. אגב כך הוא מבקש להציב למשפחה ולגורמים הפועלים בה ולצדה גבולות, ולהציע בעבורם נורמות שונות שיורו אותם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו.

הקירבה בצליל – גם אם לא בתוכן ובמהות – שבין "משפחה", "משפח" ו"משפט", מלמדת על הפוטנציאל הנפיץ, ממש אורניום מועשר, שקיים ביחידה חברתית זו. סכסוכים בין בני זוג, בין הורים לילדים, בין ילדים בינם-לבין-עצמם, ובין כל אלה לכל האחרים, אינם דבר נדיר. ענפי המשפט השונים – הכל, בכל מכל – מעורבים ובלולים בהם: משפט פלילי ודיני הנזיקין, דיני קניין ודיני חוזים, משפט דתי ומשפט בינלאומי, דיני מסים וזכויות אדם, דיני ירושה ודיני אפטרופסות, דיני אימוץ ילדים ודיני הפריה מלאכותית, סדרי דין וראיות. כל אלה משפיעים על הסדרת מערכת היחסים בתוך ה"משפחה", ומושפעים מהם. דיני "הילד והמשפחה" משקפים עולם מלא, דינמי, קצבי, של ערכים ותפישות עולם.

האמנם המשפט הוא אכן האמצעי הראוי והטוב ביותר לטפל בכל אלה? לא בטוח. לצדו קיימת מערכת שלמה של אמצעים ותחומים שמבקשים, כל אחד בדרכו, ל"הסיג את גבולו" של המשפט במטרה למצוא מענה לשאלות השונות שעולות במסגרת המשפחה: ייעוץ וטיפול, גישור ופישור, דת ופסיכולוגיה, סוציולוגיה וכלכלה. פלישתו של המשפט, שדרך כלל מקומו הוא ב"רשות הרבים", אל תוככי "רשות היחיד", לתוך התא המשפחתי האינטימי ביותר, אינה נטולת קשיים ובעיות. ועם זאת, אין ספק שבהתבוננות רוחב על תולדות ה"משפחה" למן ימות עולם ועד ימינו, תופס המשפט מקום חשוב ביותר – בין לטב בין למוטב – בהסדרת מערכות היחסים בתוך המשפחה. יתר על כן: רבות נכתב (ולא רק בספרות הפמיניסטית) על הניסיונות לזהות את המשפחה כרשות פרטית או כמרחב "פמיליארי" הנמצא בין היחיד לרבים, בין הפרטי לציבורי, מעין ספרת ביניים. הווי אומר: עצם הגדרת המשפחה כ"רשות היחיד", היא כשלעצמה טעונה עיון.

על כל אלה, היה זה אך טבעי שבמסגרת המרכז לזכויות הילד והמשפחה שפועל במכללת "שערי משפט" זו השנה השלישית, ובהצלחה מרובה, יוקם כתב עת שיבקש לרכז את העיון, הדיון והליבון בכל אותן סוגיות חשובות שמקיפות את עולם הילד והמשפחה, מתוך ראייה מקיפה, רב-תחומית, של נושא מורכב, עדין ורגיש זה. פרי הביכורים שלפנינו משקף עולם מלא זה. יבורכו הכותבים והעורכים שעשו במלאכה, לילות כימים, למען הביא לפנינו פירות משובחים, שמעשירים את עולמנו – הערכי, התרבותי, המשפטי – ומוסיפים לו רוב חוכמה, בינה ודעת.

אביעד הכהן